

GLOBALIZACIJOS POVEIKIS DARBO RINKAI: TEORINĖS IŽVALGOS

Modesta LUKŠAITĖ¹, Mindaugas BUTKUS²

^{1, 2}*Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Verslo vadybos fakultetas, Ekonomikos inžinerijos katedra,
Saulėtekio al. 11, LT-10223, Vilnius, Lietuva*
El. paštai: ¹modesta.luksaite@vgtu.lt; ²mindaugas.butkus@vgtu.lt

Santrauka. Globalizacija veikia daugelį pasaulyje vykstančių procesų. Ekonominė globalizacija daro poveikį darbo rinkai, o tai kiekvienoje pasaulio šalyje gali pasireikšti skirtingai. Besivystančios pasaulio valstybės, mažiau kvalifikuota darbo jėga susiduria su pajamų nelygybės, žemo darbo užmokesčio, atskirties problemomis. Ekonominė globalizacija įvairiais kanalais veikdama darbo rinką prisideda prie šių problemų sprendimo, arba gilėjimo. Tyrimo objektas – globalizacijos poveikis darbo rinkai. Straipsnio tikslas – teoriškai atskleisti kanalus, kuriais globalizacija veikia darbo rinką. Tyrime pateikta globalizacijos samprata, jos sąsajos su šiuolaikinės ekonomikos problemomis; ankstesnių tyrimų pagrindu identifikuoti globalizacijos poveikio darbo rinkai kanalai; nustatytos globalizacijos poveikio darbo rinkai teigiamos ir neigiamos pasekmės. Straipsnyje taikomi tyrimo metodai: literatūros analizė, apibendrinimas.

Reikšminiai žodžiai: globalizacija, darbo rinka, nedarbas, užimtumas, pajamų nelygybė

Įvadas

XXI a. jau nebeįsivaizduojamas be laisvo darbo jėgos, kapitalo judėjimo, pasaulinių rinkų integracijos, didžiulių informacijos srautų pasidalijimo. Spartus technologijų vystymasis ir dėl to augantys vartotojų poreikiai visiems laikams pakeitė žmonijos kasdienybę ir gyvenimo būdą. Visi šie procesai vyksta globalizacijos dėka.

Globalizacija aptinkama visuose svarbiausiuose pasaulio procesuose. Ji prisideda prie ekonomikos, politikos, kultūros, mokslo, technologijų raidos. Teigiama, kad globalizacijos procesai spartina mokslo pažangą, darbo našumą ir efektyvumą. Globalizacija dažniausiai vertinama teigiamai, tačiau egzistuoja nemažai priešingai vertinamų šio proceso sukeltų pasekmių. Itin didelė globalizacijos įtaka akivaizdi nagrinėjant darbo rinkos ypatumus. Nedarbas, užimtumo trūkumas, mažas darbo užmokestis, pajamų nelygybė – dažna besivystančių pasaulio šalių problema. Darbuotojai nusivylę darbo sąlygomis ir gaunamu darbo atlygiu dažnai keičia gyvenamąją vietą, o tai įrodo padidėjusią emigracijos srautai. Skurdesnės besivystančios šalys netenka ne tik darbo jėgos, bet ir jaunimo, kurių išsilavinimui valstybė skiria dideles lėšas. „Protų nutekėjimo“ procesas – viena opiausių problemų.

Darbo rinkos procesų – gyventojų užimtumo, nedarbo, darbo našumo, pajamų nelygybės analizavimas šiandieniniame pasaulyje aktualus dėl įtakos valstybės ekonominei, socialinei gerovei. Darbo našumo, užmokesčio, darbo lygio augimas – kiekvienos valstybės siekis, todėl būtina įvertinti globalizacijos poveikį šioms procesams, išsiaiškinti, kokiomis priemonėmis galima sumažinti darbo rinkoje vyraujančias problemas. Šio straipsnio tyrimo objektas – globalizacijos poveikis darbo rinkai.

Straipsnio tikslas – teoriškai atskleisti kanalus, kuriais globalizacija veikia darbo rinką. Šiuo tikslu sprendžiama pagrindinė problema, suformuluota klausimu – kaip ir kodėl globalizacijos procesai veikia darbo rinką? Tikslui pasiekti iškelti uždaviniai:

- Pateikti globalizacijos sampratą ir jos sąsajas su šiuolaikinės ekonomikos problemomis;
- Ankstesnių tyrimų pagrindu identifikuoti globalizacijos poveikio darbo rinkai kanalus;
- Nustatyti globalizacijos poveikio darbo rinkai teigiamas ir neigiamas pasekmes.

Tyrimo metodai: literatūros analizė ir apibendrinimas.

Globalizacijos samprata

Globalizacija laikoma vienu sparčiausiai besivystančiu procesu pasaulyje. Ši tema analizuojama mokslininkų, politikų, ekonomistų įvairiuose moksliniuose darbuose, žurnaluose, knygose. Globalizacijos procesai, fenomenai, koncepcijos vertinamos subjektyviai, todėl vieno, konkretaus apibrėžimo rasti neįmanoma.

Literatūroje dažnai diskutuojama tai, ar globalizacijos procesas – senas ar naujas fenomenas? Vieni teigia, kad globalizacija – senas, ciklinis procesas, kuris gali būti skirstomas į kelis pagrindinius etapus (Eštok, Bzdilová 2011):

- *Senovės*. Globalizacijos procesas, vykęs dar prieš industrializaciją ir nacionalinės valstybės atsiradimą. Pagrindiniai globalizacijos proceso dalyviai – kariai, kaliniai, pirkliai, karaliai;
- *Ankstyvajį*. Globalizacijos procesas XVII – XIX a. Būdingas naujų valstybių formavimasis, prekybos plėtra. Pagrindiniai globalizacijos proceso dalyviai – keliautojai, tyrinėtojai, pirkliai;
- *Modernųjį*. Globalizacijos procesas šio ciklo metu gali būti vadinamas „*vesternizacija*“. Ciklo laikotarpis – XIX a. būdingas industrializmas, nacionalinių valstybių augimas, globalios visuomenės kūrimasis. Pagrindiniai globalizacijos proceso dalyviai – gamybininkai, mokslininkai, valstybinių organizacijų aktyvistai;
- *Post-kolonijinį*. Globalizacijos procesui būdingas kolonijų išnykimas (XX a.) ir pasaulinių organizacijų formavimasis. Pagrindiniai globalizacijos proceso dalyviai ne tik politinis elitas, tačiau ir imigrantai, interneto vartotojai.

Vienas geriausiai išmanančių globalizacijos procesą teoretikų, Anthony Giddens, identifikuoja keturias pagrindines globalizacijos dimensijas (Quist-Adade 2016):

- *Pasaulio kapitalistinė ekonomika*. Pastebima tendencija, kad pasaulyje didžiausią ekonominę galią ir įtaką turi tos kapitalistinės valstybės, kurios yra turtingos (įskaitant karinį turta).
- *Tautos – valstybės sistema*. Valstybėms svarbus suverenumo išlaikymas, tačiau tuo pačiu metu dalyvavimas pasaulinėse organizacijose, siekiant bendros pasaulinės tvarkos.
- *Pasaulio karinė tvarka*. Karinis apsiginklavimas svarbus ne tik didžiosioms pasaulio valstybėms, tačiau ir trečiosioms, besivystančioms valstybėms.
- *Tarptautinis darbo pasidalijimas*. Globalizacijos proceso dėka pasaulio valstybėse paskirstoma darbo jėga tarp mažiau išsivysčiusių valstybių ir išsivysčiusių.

Globalizacijos procesas įvairių autorių apibūdinamas kaip populiaris ir prieštaringa problema, kurios vertinimui pasitelkiamos įvairios koncepcijos. Dažnai šis terminas naudojamas aptariant prekybą, liberalizacijos politiką, transportavimą, technologijas, informacijos srautus (Lee, Vivarelli 2006). Teigiama, kad globalizacija daro poveikį ekonomikos augimui, darbo rinkai, pajamų pasiskirstymui. Taip pat mokslinėje literatūroje dažnai aptinkama analizių, tyrimų, kurių esmė – išsiaiškinti globalizacijos poveikį netolygiam valstybių, ekonominiam vystymuisi, technologijų pažangos augimui. Globalizacijos sąvoka vartojama analizuojant socialines problemas – skurdą, žmogaus bei darbo teisių pažeidimus, aplinkos taršą ir kt.

Analizuojamas procesas glaudžiai susijęs su šiandienos pasaulio ekonomika. Tarptautinio valiutos fondo teigimu, globalizacija paspartino procesus, kurie prisideda prie bendro gerovės augimo (*IMF* 2008). Tai investicijų plėtra (konkrečiai – tiesioginės užsienio investicijos), technologijų vystymasis bei plitimas, stiprių pasaulinių institucijų veikla, makroekonominiai sprendimai, išsilavinusi darbo jėga, auganti rinkos ekonomika. Egzistuoja esminiai įrodymai, kad valstybės, kurios yra atviros globaliai ekonomikai, užtikrina gyventojams didesnę prekių ir paslaugų pasirinkimą, mažesnes kainas, daugiau ir geriau apmokamų darbo vietų, gerėjančią sveikatos apsaugos sistemą, aukštesnius gyvenimo kokybės standartus, tačiau tai neišsprendžia ir nepanaikina svarbiausių šiandieninių globalių problemų.

Nors globalizacija dažnai siejama su augimu, vystymusi, tobulėjimu, egzistuoja nemažai šio proceso kritikų. Manoma, kad globalizacija – unikalumo, nepriklausomumo praradimas, auganti priklausomybė nuo didžiųjų pasaulio valstybių, pajamų nelygė, atskirties didėjimas. Tai patvirtina šiandieninės ekonomikos problemos:

1. *Pajamų nelygė*. Ženkli populiacijos dalis (1 mlrd.) išgyvena mažiau nei už 1 JAV dolerį per dieną, dar didesnę (2,6 mlrd.) dalis – už mažiau nei 2 JAV dolerius per dieną. Globalizacijos kritikų teigimu, ši problema egzistuoja ne per didelės globalizacijos dėka, o per mažos, ir didžiausia grėsmė pasauliui yra tai, kad globalizacijos procesas ne augs ir tobulės, o mažės ir sustos (*IMF* 2008). Globalizacijos poveikis pajamų pasiskirstymui – viena pagrindinių diskusijų temų šiandieniniame pasaulyje. Ekspertų teigimu, tarptautinė prekyba yra pagrindinis veiksnys, kuris nulemia pajamų nelygę. Vyrauja priešingos nuomonės, kurios mano, kad šis veiksnys atvirksčiai – ją mažina. Remiantis empiriniais tyrimais, dažnai tarp pajamų pasiskirstymo ir tarptautinės prekybos ryšys nėra aptinkamas (*Global Economic Symposium* 2013).
2. *Lėtas darbo užmokesčio augimas*. Ši problema dažniausiai pasireiškia išsivysčiusiose šalyse. Kaip pavyzdys gali būti apibūdinamos Jungtinių Amerikos Valstijų, Vokietijos ar Japonijos darbo rinkos. Šios šalys netrukus pasieks „pilną“ užimtumą. Pilnas užimtumas – situacija, kuomet visa laisva darbo jėga yra įtraukta į darbo rinką siekiant didžiausio efektyvumo. Nors darbo rinkos stiprėja, nominalus darbo užmokestis nedidėja (Zhang 2017).
3. *Augantis nedarbo lygis*. Prognozuojama, kad nedarbo lygis per ateinančius metus augs, kas lems didėjančią atskirtį, lėtėjančią ekonomikos augimą. Nors 2016 m. 61 proc. populiacijos Europoje buvo dirbantys, pastebima, kad užimtumas šalyse smarkiai skiriasi. 2016 m. Graikijoje darbo lygis siekė tik 55 proc.,

kuomet Islandijoje arba Šveicarijoje rodiklis buvo didesnis nei 70 proc. Vis dar didelis skaičius darbuotojų, kurie yra vyresni, neįgalūs, žemos kvalifikacijos, yra diskriminuojami (*OECD* 2017). Teigiama, kad iki 2019 m. daugiau nei 212 mln. žmonių bus bedarbiai (*ILO* 2015). Nuo 2008 m., kuomet prasidėjo pasaulinė ekonominė krizė, žmonės prarado daugiau nei 61 mln. darbo vietų. Nuolatinis naftos ir dujų kainų svyravimas taip pat veikia darbo rinkas. Jei kainos augs, tokiuose regionuose, kaip Lotynų Amerika, Afrika, Artimieji rytai, darbo rinka nukentės. Norint sustabdyti nedarbo lygio augimą, valstybės turi imtis papildomų priemonių, pavyzdžiui, kurti daugiau naujų darbo vietų, tačiau koncentruojantis ne į jų skaičių, o kokybę. Taip pat didelis dėmesys turėtų būti skiriamas pagyvenusių žmonių, jaunimo, imigrantų integracijai į darbo rinką.

4. *Jaunimo nedarbas*. Konkrečiai Europos Sąjungos regione, 2008 m. prasidėjus pasaulinei ekonominei krizei, jaunimo nedarbas ženkliai išaugo. Žmonių, nuo 15 m. iki 24 m. nedarbas iki 2009 m. išaugo beveik 19 proc. Šalyse, kaip Prancūzija, Italija, vienas iš keturių galinčių dirbti jaunuolių, o Ispanijoje – daugiau nei 40 proc., yra bedarbiai (Scarpetta *et al.* 2010)

Tai tik keletas problemų, su kuriomis susiduria šiandieninė ekonomika. Daugelis jų veikia pasaulinę darbo rinką. Atliekami nuolatiniai tyrimai, kurių tikslas – išsiaiškinti kokiais kanalais globalizacija veikia darbo rinką. Norint identifikuoti minėtus kanalus, analizuojami tyrimai, kuriuose pagrindinis dėmesys skiriamas globalizacijai ir jos poveikiui darbo rinkai.

Globalizacijos poveikis darbo rinkai

Tyrimų, analizuojančių globalizacijos bei darbo rinkos sąryšį, daugybė. Dažnai įvairiais metodais, tiek literatūros, teorinių modelių analizės, tiek empirinių tyrimų dėka analizuojami kanalai, kuriais globalizacija daro poveikį darbo rinkai. Kanalai gali būti tokie procesai, kaip tarptautinė prekyba, tiesioginės užsienio investicijos, kurie veikia darbo užmokestį, pajamų nelygybę.

2008 m. Onaran atlikto tyrimą, kuris vertina tiesioginių užsienio investicijų bei tarptautinės prekybos poveikį darbo rinkai. Šalis, kuri vykdo intensyvią tarptautinę prekybą, siekia rinkos liberalizavimo, gauna didesnę pelną, nei šalys, vengiančios prekiauti tarptautiniuose vandenyse, tačiau pastebima ir tai, kad laisvesnė tarptautinė prekyba gali neigiamai veikti užimtumą bei darbo užmokesčio dydį. Didesnę įtampą bei konkurenciją išsivysčiusiose šalyse jaučia mažiau kvalifikuoti darbuotojai, kadangi egzistuoja nuolatinis reikalavimas kelti kvalifikaciją, lygiuotis į pažangesnes technologijas taikančius sektorius. Globalizacijos bei tarptautinės prekybos padariniai darbo rinkai gali skirtis kiekvienai šaliai pagal tai, ar tarpusavyje prekiaujančios valstybės yra panašaus ekonominio išsivystymo lygio, ar jos skiriasi. Be tarptautinės prekybos, globalizacija veikia per tiesiogines užsienio investicijas, kurios teigiamai arba neigiamai veikia šalies darbo rinką. Tai, koks bus poveikis, priklauso nuo tiesioginių užsienio investicijų rūšies. Jos gali būti vertikalios ir horizontalios. Pastarosios būdingas būstinės steigimas vietinėje rinkoje, produktų gamyba, surinkimas gali būti vykdomas tiek vietinėje, tiek investicijas priimančioje šalyje. Tokiu būdu išvengiama prekybos barjerų. Vertikalioms užsienio investicijoms būdingas priešingas variantas – produktų gamyba, surinkimas gali būti vykdomas tik investicijas priimančioje šalyje. Onaran (2008) atliktame tyrime traktuojama tai, kad darbo rinka didesnę poveikį jaučia iš vertikalių tiesioginių užsienio investicijų. Tiesa, horizontalios tiesioginės užsienio investicijos taip pat stipriai veikia darbo rinką, kadangi mažėja eksporto poreikis, o tokiu atveju gamybos sektoriuose mažėja ir darbo jėgos poreikis. Darbo rinkoms būnant lanksčioms, tiesioginių užsienio investicijų poveikis užimtumui – nežymus, tačiau pabrėžiamas faktas, kad pritraukiant šias investicijas, pritraukiama ir užsienio darbo jėga, o tai didina konkurenciją tarp vietos darbo jėgos ir naujų atvykusių darbuotojų.

Keiko, Tanaka (2013) tyrimas atliktas siekiant patvirtinti arba paneigti internacionalizacijos, kaip globalizacijos pasekmės, poveikį darbo rinkai Japonijos pavyzdžiu. Labiausiai koncentruotasi į gamybos sektoriuje veikiančias įmones, kurios aktyviai palaiko prekybinius santykius su Azijos regionais. Autoriai neįžvelgia jokio poveikio vietos darbo rinkai, atvirkščiai – tik teigiamas pasekmes. Aktyvinant gamybą, didinant produkcijos apimtį tam, kad padidėtų eksportas, reikalingas didesnis kiekis darbo jėgos. Tokiu būdu kuriamos papildomos darbo vietos ir skatinamas gyventojų užimtumo augimas.

Taip pat straipsnio autoriai pateikia kitokį požiūrį į tiesioginių užsienio investicijų poveikį darbo rinkai. Jos arba nežymiai, arba teigiamai veikia gyventojų užimtumą. Vyrauja ir priešingos nuomonės. Teigiama, kad tarptautinės įmonės eksportuoja ne tik savo produkciją, bet ir darbo vietas. Ši problema sietina su globalizacijos pasekme, kadangi šis procesas ne tik leidžia įmonėms realizuoti veiklą už valstybės ribų, bet tuo pačiu ir atima galimas darbo vietas iš vietinių gyventojų, darbo vietas perkeliama ten, kur galimai gaminama produkcija yra paklausesnė.

International Monetary Fund (2007) atliko tyrimą, kurio tikslas – identifikuoti kanalus, kuriais globalizacija veikia pajamų nelygybę. Tyrimas atliktas norint atsakyti į klausimą kaip tokie veiksniai, kaip technologijų vystymasis ir augimas, įvairūs šalių ekonominiai apribojimai veikia pajamų nelygybę. Analizė remiasi *Stopler – Samuelson* ekonomine teorema, kuria teigiama, kad prekybos liberalizavimas (atvirumas) ir pajamų nelygybė yra glaudžiai susiję. Išaugęs prekybos atvirumo laipsnis (per įvairių tarifų mažinimą) pasireiškia darbo užmokesčio augimu mažai kvalifikuotiems darbuotojams ir įvairių priedų, privilegijų mažinimu kvalifikuotesnei darbo jėgai. Tokiu būdu mažėja

pajamų nelygybė tarp skirtingą išsilavinimo lygį turinčių darbuotojų. Taip pat siūloma valstybėms taikyti mažesnius tarifus importuojamai produkcijai, kas leistų importuoti daugiau mažos konkurencijos produkcijos, t.y. tų prekių, kurios nėra gaminamos šalyje ir yra paklausiausios tarp skurdžiausių šalies gyventojų. Būtų išvengta konkurencijos tarp šalies viduje gaminamos produkcijos, kuri daugiausia vartojama tarp didesnes pajamas gaunančių gyventojų, ir tarp importuojamų produktų, kuriuos vartotų mažiau uždirbantys gyventojai. Mažesnis importo tarifas padėtų spręsti pajamų nelygybės tarp didesnes ir mažesnes pajamas gaunančių gyventojų, problemą.

Tyrimė įvardijami ir kiti svarbūs kanalai, per kuriuos globalizacija veikia darbo rinką, konkrečiau, darbuotojų pajamas. Tai tiesioginės užsienio investicijos, bankų skolų suteikimas, kapitalo srautai. Visi šie finansiniai srautai liberalizuoja finansų rinką, mažesnes pajamas gaunantys gyventojai turi didesnes galimybes pasinaudoti finansinėmis paslaugomis, tačiau tyrimė įvardijama didžiausia grėsmė – finansinių išteklių liberalizavimas gali neproporcingai paveikti didesnes ir mažesnes pajamas gaunančius gyventojus. Manoma, kad daugiausiai tiesioginių užsienio investicijų tenka išsivysčiusioms šalims. Jose didesnė paklausa tenka aukštesnę kvalifikaciją turinčiai darbo jėgai, o tai paskatina pajamų nelygybės augimą. Didelę įtaką darbo rinkai daro ir finansinės institucijos. Stiprios finansinės institucijos užtikrina mažesnę pajamų svyravimą tarp mažiau ir daugiau uždirbančių asmenų, o silpnesnės – prieigą prie finansinių išteklių palengvina didesnes pajamas gaunantiems gyventojams, o tai didina pajamų nelygybę šalyje. Pagrindinė tyrimo išvada – kanalai, per kuriuos globalizacija veikia darbo rinką, pajamų nelygybę, turi būti kontroliuojami. Taip pat minima, kad įvardyti kanalai gali skirtingai veikti išsivysčiusiose arba besivystančiose pasaulio valstybėse.

Yusof (2010) atliktame tyrimė, kuriame analizuota sąsaja tarp ekonominės globalizacijos ir Malaizijos darbo rinkos, autorius empiriniais skaičiavimais pagrindžia arba paneigia įvairių autorių įvardytas idėjas apie tai, kaip ekonominė globalizacija veikia darbo rinką. Skaičiavimams, kuriuos atlikus daromos išvados, naudoti tokie rodikliai, kaip darbo atlygis, tiesioginės užsienio investicijos, produktyvumas. Išvadose autorius teigia, kad globalizacija ilguoju laikotarpiu darbo rinką veikia itin nežymiai. Tiesioginės užsienio investicijos Malaizijoje siejamos su darbo atlygiu, nedarbo lygiu tik tada, kai kalbama apie produktyvumą (Yusof 2010). Didesnis produktyvumas ir ekonominis augimas pritraukia didesnes įplaukas į šalį, o ne atvirkščiai. Tyrimo rezultatai atmeta globalizacijos poveikio darbo rinkai teorijas išsivysčiusioje šalyje. Paneigiama neo-klasikų teorija, kuria teigiama, kad kapitalo mobilumas skatina produktyvumo ir pajamų augimą. Taip pat nėra jokių empirinių įrodymų, kurie galėtų pagrįsti teiginį, kad globalizacija teigiamai veikia užimtumą. Sutinkama su kitų tyrėjų iškelta teorija, kad prekybos liberalizacija neturi reikšmingo poveikio darbo lygiui. Taip pat pritariama teiginiui, kad augantis produktyvumas nėra tarptautinės prekybos pasekmė.

Daugelyje tyrimų prekyba įvardyta kaip vienas pagrindinių kanalų, kuriais globalizacija veikia darbo rinką. Tarptautinė prekyba gali didinti kvalifikuotų darbuotojų darbo užmokestį, tačiau tuo pačiu mažinti jį nekvalifikuotai darbo jėgai. Didesnė ekonominė integracija pasaulinėje rinkoje gali lemti augančią darbo jėgos paklausą tam tikruose sektoriuose, tačiau taip pat gali atitinkamai sumažinti kitos kvalifikacijos darbo jėgos paklausą. Šiuo tyrimu įrodyta, kad visuotinį darbo produktyvumą šalyje gali padidinti tik atitinkamas našumo augimas visuose šalies sektoriuose. Globalizacija nėra veiksnys, kuris smarkiai prisidėtų prie produktyvumo augimo ilguoju laikotarpiu. Tam, kad produktyvumas augtų nuosekliai, siūloma daugiau dėmesio skirti darbuotojų kvalifikacijos kėlimui, tokiu atveju kultų ir darbo užmokestis, gyvenimo kokybė. Tai būtų pasiekta tinkamai reguliuojant švietimo sistemą, naujinant gamybos technologijas.

Namibijos atveju atliktas tyrimas, kuris nagrinėja globalizacijos kanalo – prekybos – poveikį vietinei darbo rinkai. Analizuoti tiek teoriniai modeliai, tiek statistiniai duomenys, kuriais siekiama įvertinti prekybos liberalizacijos poveikį darbo lygiui, darbingumui. Išvadose minima tai, kad nedarbo lygis didesnis šalyje, kuri suinteresuota ties eksporto didinimu tam tikruose sektoriuose ir atvirkščiai, darbingumas didesnis sektoriuose, kurie koncentruojasi ties importu (Mohamed, Motinga 2002). Daroma prielaida, kad užimtumas mažėja ir dėl technologijų raidos. Mašinos ir įrenginiai keičia žmogaus darbą. Tyrimo autoriai teigia, kad tiriamas laikotarpis – 1993 m. – 2000 m. yra per trumpas laikotarpis norint tinkamai įvertinti prekybos liberalizacijos poveikį darbo rinkai. Teigiama, kad tokiems tyrimams reikalingas didesnis laiko tarpas, kas leistų geriau įvertinti pokyčius darbo rinkoje.

Norint išgryninti pagrindinius kanalus, kuriais globalizacija veikia darbo rinką, pateiktos penkių tyrimų, kurie koncentruojas į skirtingų šalių darbo rinkas, išvados. Siekiant išgryninti tyrėjų idėjas, sudaryta lentelė (žr. 1 lentelė), kurioje pateikiamos konkretizuotos kiekvieno tyrimo detalės.

1 lentelė. Kanalai, kuriais globalizacija veikia darbo rinką (Šaltinis: sudaryta autorių remiantis Onaran 2008; Keiko, Tanaka 2013; International Monetary Fund 2007; Yusof 2010; Mohamed, Motinga 2002)

Autorius, tyrimo data	Kanalas	Poveikis darbo rinkai
-----------------------	---------	-----------------------

Onaran (2008)	Tiesioginės užsienio investicijos; Tarptautinė prekyba	Lanksčioms darbo rinkoms <i>TUI</i> poveikis užimtumui – nežymus, tačiau pritraukiant šias investicijas, pritraukiama ir užsienio darbo jėga, o tai didina konkurenciją tarp vietinių ir naujai atvykusių darbuotojų. <i>Tarptautinė prekyba</i> didina konkurenciją tarp mažiau kvalifikuotos darbo jėgos išsivysčiusiose šalyse. Laisvesnė tarptautinė prekyba gali neigiamai veikti užimtumą bei darbo užmokesčio dydį.
Keiko, Tanaka (2013)	Tiesioginės užsienio investicijos; Tarptautinė prekyba	<i>TUI</i> daro nežymų, arba tik teigiamą poveikį darbo rinkai; <i>Tarptautinė prekyba</i> skatina gamybos augimą, o gamybos augimas – darbo vietų skaičiaus augimą. Kritikai teigia, kad tarptautinės prekybos dėka eksportuojamos ne tik prekės ir paslaugos, bet ir darbo jėga, vietos.
International Monetary Fund (2007)	Tiesioginės užsienio investicijos; Finansinės institucijos; Tarptautinė prekyba	<i>TUI</i> ir kiti finansiniai išteklių gali neproporcingai paveikti didesnes ir mažesnes pajamas gaunančius gyventojus. Daugiausiai <i>TUI</i> tenka išsivysčiusioms šalims, kuriose didesnė paklausa tenka aukštesnę kvalifikaciją turinčiai darbo jėgai, o tai paskatina pajamų nelygybės augimą; <i>Finansinės institucijos</i> , priklausomai nuo to ar jos stiprios, ar silpnos, lemia arba tolygų pajamų pasiskirstymą, arba augančią atskirtį tarp didesnes ir mažesnes pajamas gaunančių darbuotojų; <i>Tarptautinė prekyba</i> (prekybos atvirumas) kontroliuoja pajamų nelygybę. Mažesni importo tarifai švelnina pajamų nelygybę tarp didesnes ir mažesnes pajamas gaunančius darbuotojus.
Yusof (2010)	Tiesioginės užsienio investicijos; Tarptautinė prekyba	Didesnis produktyvumas ir ekonominis augimas pritraukia <i>TUI</i> į šalį, o ne atvirkščiai; Prekybos liberalizacija neturi reikšmingo poveikio darbo lygiui; Augantis produktyvumas nėra tarptautinės prekybos pasekmė; Globalizacija nėra veiksnys, kuris smarkiai prisidėtų prie produktyvumo augimo ilguoju laikotarpiu.
Mohamed, Motinga (2002)	Tarptautinė prekyba; Technologijos	Nedarbo lygis didesnis šalyje, kuri suinteresuota ties eksporto didinimu tam tikruose sektoriuose ir atvirkščiai, darbingumas didesnis sektoriuose, kurie koncentruojasi ties importu; Užimtumas šalyje gali mažėti dėl technologijų raidos, kuomet mašinos ir įrenginiai keičia žmogaus darbą.

Visuose nagrinėtuose tyrimuose minima tai, kad trumpuoju laikotarpiu globalizacijos poveikio per įvairius kanalus darbo rinkai tirti nederėtų, kadangi šis procesas sudėtingas, dinamiškas. Norint teisingai įvertinti tikrąjį poveikį, reikalinga analizuoti ne vieną dešimtmetį. Nors pasirinktieji tyrimai atlikti analizuojant skirtingus laikotarpius, identifikuoti tie patys kanalai, kuriais globalizacija veikia darbo rinką, tai yra:

- Tiesioginės užsienio investicijos;
- Tarptautinė prekyba;
- Finansinės institucijos;
- Technologijos.

Ekonominės globalizacijos dėka šalių tarpusavio priklausomybė vis auga, o augimą intensyvina išgryninti kanalai, kuriais globalizacija veikia įvairias rinkas. Sienos tarp šalių netenka didelės reikšmės, prekybininkai turi galimybę laisviau parduoti prekes ir paslaugas, steigti padalinius visame pasaulyje, perkelti vietinius darbuotojus dirbti svetur, arba įdarbinti kitataučius. Dėl didelės finansų institucijų integracijos, sparčios technologijų raidos, pinigų srautai keliauja greičiau, todėl darbo rinka dirba efektyviau. Tai, kaip efektyviai darbuotojai dirba priklauso nuo šalies ekonominio išsivystymo, išteklių, išsilavinimo, įplaukų į šalį.

Kaip ir minėta, ekonominės globalizacijos bei darbo rinkos sąsaja gali būti vertinama dvejopai. Norint išsiaiškinti, ar ekonominė globalizacija darbo rinkai suteikia daugiau galimybių ar trūkumų, reikalinga analizuoti empiriniais tyrimais gautus rezultatus.

Ekonominės globalizacijos poveikis darbo rinkai

Globalizacija, kaip ir visi ekonominiai procesai daro arba teigiamą, arba neigiamą poveikį tam tikriems sektoriams, veiklos sritims. Ne išimtis ir darbo rinka. Per pastaruosius trisdešimt metų, globalizacijos procesas spartėjo, apėmė vis daugiau sričių – ekonominių, politinių, socialinių, technologinių. Liberalizuojant prekybą, didinant rinkų integraciją atsirado daugiau galimybių, tačiau tuo pat metu ir grėsmių, rizikų. Ekonominė globalizacija darbo rinkoje dažniausiai pasireiškia per šiuos procesus (Bhorat, Lundall 2004):

- Tarptautinės prekybos mastų augimą;
- Informacijos bei komunikacijos srautus, technologijas;
- Prekybos liberalizavimo politiką;
- Kapitalo srautus tarp šalių.

Ankstesniame poskyryje nustatyti pagrindiniai kanalai, kuriais, daugelyje tyrimų nustatyta, globalizacija veikia darbo rinką:

- Tiesioginės užsienio investicijos;
- Tarptautinė prekyba;
- Finansinės institucijos;
- Technologijos.

Remiantis nustatytais kanalais, identifikuojamos teigiamos ir neigiamos jų pasekmės darbo rinkai.

Tiesioginių užsienio investicijų dėka, jas priimančioje šalyje, auga darbo užmokesčio dydis, užimtumas, produktyvumas, atsiranda daugiau galimybių kelti darbuotojų kvalifikaciją (Hale, Xu 2016). Augant tiesioginėms užsienio investicijoms, auga ir konkurencija tarp vietos įmonių, aukštesnės ir žemesnės kvalifikacijos darbuotojų, tačiau tai gali būti įvardijama ir kaip teigiama ekonominės globalizacijos pasekmė, nes didėjant kvalifikuotos darbo jėgos paklausai, auga ir pačių darbuotojų poreikis siekti aukštesnio išsilavinimo, o tai dažnai nulemia ir didesnę darbo užmokestį. Tiesioginių užsienio investicijų dėka naujinamos technologijos, kurios tinkamai pritaikytos gamyboje užtikrina augantį efektyvumą (Velde 2004).

Tyrimai rodo, kad tiesioginės užsienio investicijos skatina pajamų nelygybės augimą. Teigiama, kad tiesioginės užsienio investicijos skirtingais laikotarpiais pajamų nelygybę veikia skirtingai, pavyzdžiui, trumpuoju laikotarpiu – teigiamai, ilguoju – neigiamai (Herzer, Nunnenkamp 2011). Šios investicijos ne visada veikia pajamų nelygybę neigiamai. Tai priklauso nuo jas gaunančios valstybės gebėjimą investicijas tinkamai realizuoti. Mažiau išsivysčiusiose šalyse tai gali paskatinti pajamų nelygybę, tačiau to būtų galima išvengti, jei BVP, tenkantis vienam gyventojui, išsilavinimo lygis šalyje, augtų (Mihaylova 2015).

Tarptautinė prekyba taip pat dvejopai veikia darbo rinką. Tarptautinės prekybos, jos liberalizacijos dėka darbuotojai turi galimybę laisvai judėti tarp valstybių, savarankiškai pasirinkti tai, kokiomis sąlygomis jiems gera dirbti, koks darbo užmokestis jiems yra tinkamas. Pasaulyje žinoma daug pavyzdžių, kurie įrodo, kad besivystančios šalys, kurios integruojasi į pasaulinę rinką, kelia darbo lygį bei mažina skurdą šalyje (*United Nations* 2013).

Neigiamos laisvos prekybos pasekmės darbo rinkai – darbo vietų naikinimas, darbo vietas kuriančių įmonių uždarymas. Nors prekyba laikinai gali būti naudinga, pavyzdžiui, sukuriama sezoninės darbo vietos, laikui bėgant tai veda link pajamų praradimo. Darbo vietų skaičius gali mažėti dėl augančios konkurencijos su užsienyje esančiomis įmonėmis, kurios gamina panašią produkciją, arba teikia panašias paslaugas. Prekybos liberalizacijos pasekmės lemia ir darbuotojų išsilavinimo lygį. Aukštesnės kvalifikacijos darbuotojai rečiau netenka darbo, nei žemesnės, kurie dažniausiai dirba profesinio išsilavinimo reikalaujančius darbus.

Daug dėmesio skiriama technologijoms, kurios vis dažniau keičia žmogaus darbą. Technologijos gali asistuoti darbuotojams, arba juos visiškai pakeisti. Tyrimai rodo, kad naujos technologijos lemia augantį produktyvumą gamyboje. JAV pavyzdžiui, senų technologijų pakeitimas naujomis, plieno pramonėje nuo 1963 m. iki 2002 m. produktyvumas padidėjo 38 procentais. Technologijų naujinimas lemia darbo sąlygų gerėjimą, pavyzdžiui, Indijoje fluorescencinių lempų pakeitimas LED apšvietimu ne tik sumažino šilumos emisiją, tačiau padidino darbuotojų produktyvumą (*WTO* 2017).

Pastebima, kad tuose sektoriuose, kuriuose plačiai taikomos naujausios technologijos, paklausesnė kvalifikuota darbo jėga. Gebėjimas naudotis įvairiomis technologijomis lemia aukštesnę darbo užmokestį, o tai didina atskirtį tarp skirtingą kvalifikaciją turinčių darbuotojų. Technologijos skirtingai veikia skirtingo išsilavinimo lygio darbo rinkos dalyvius. Tai, ar darbuotojui naujos technologijos pakenks, ar padės, priklauso nuo to, kokias užduotis jis atlieka, kokio lygio įgūdžius yra įgijęs. Tyrimai rodo, kad technologijos pagerina darbo našumą tuose sektoriuose, kur dirba kvalifikuoti darbuotojai, atliekantys sudėtingesnes ir ypatingų žinių, gebėjimų reikalaujančias užduotis. Galima teigti, kad technologijos tarnauja kvalifikuotai darbo rinkai.

Įvadytieji kanalai, kuriais globalizacija veikia pasaulio darbo rinką gali veikti skirtingais būdais. Poveikis gali skirtis dėl skirtingo šalių išsivystymo lygio, dėl darbuotojų išsilavinimo, kvalifikacijos skirtumų, gebėjimo naudotis pažangiausiai išradimais. Norint tinkamai pasinaudoti globalizacijos teikiamomis galimybėmis, būtina atsižvelgti į darbuotojų kvalifikacijos kėlimą, finansinių institucijų stiprinimą, tarptautinės prekybos plėtojimą, visuotinę integraciją į pasaulinę ekonomiką.

Išvados

Globalizacija – procesas, kuris gali prisidėti prie nuolatinio darbo rinkos augimo, tobulėjimo, klestėjimo, tačiau gali ir išstumti žmogaus darbo jėgos paklausą, didinti konkurenciją, atskirtį, nelygybę tarp rinkos dalyvių. Tai vienas daugiausiai diskusijų sukeliantis procesas, kuris vertinamas labai įvairiai. Globalizacijos pasekmės gali turėti tiek teigiamą, tiek neigiamą poveikį ekonominiams, technologiniams, socialiniams procesams, o taip pat ir darbo rinkai. Analizuotų tyrimų, apimančių skirtingus laikotarpius bei regionus, pagalba išgryninti pagrindiniai kanalai, kuriais globalizacija veikia darbo rinką:

- tiesioginės užsienio investicijos;
- tarptautinė prekyba;
- finansinės institucijos;
- technologijos.

Svarbu paminėti tai, kad norint adekvačiai įvertinti ekonominės globalizacijos poveikį darbo rinkai būtina analizuoti ilgą laikotarpį, nes trumpas laiko tarpas neleidžia įvertinti tam tikrų pokyčių, tendencijų, nustatyti procesų priežasčių.

Siekiant nuolatinio užimtumo, pajamų augimo, nelygybės bei atskirties mažėjimo būtina suprasti, kad pasaulinė darbo rinka turi veikti pagal bendras taisykles. Atvira ekonomika prisideda ne tik prie kiekvienos valstybės vidaus ekonomikos augimo, tačiau ir prie visuotinės gerovės. Didelė atsakomybė tenka ir tarptautinėms organizacijoms, institucijoms, kurios turi nustatyti bendras taisykles, palaikyti tvarką. Tinkamai pasinaudojus globalizacijos teikiamomis galimybėmis, valstybės turi progą konkurencingai veikti bet kuriose pasaulio šalyse, laisvai vykdyti tarptautinę prekybą, kurti papildomas darbo vietas, gauti didesnes pajamas.

Visuotinė integracija suteikia galimybę besivystančioms ekonomikoms dalyvauti pasaulio ekonomikoje, tačiau tai gali sukelti sunkumų darbo rinkai. Teorijoje dažniausiai teigiama, kad tarptautinis bendradarbiavimas skatina produktyvumo, ekonomikos augimą, tačiau egzistuoja daugybė įrodymų, kad rinkos atvirumas veda link nelygybės bei atskirties augimo, darbo vietų nykimo dėl tarptautinių įmonių išsiliejimo į rinką bei naujų darbo vietų kūrimo. Naujai sukurtas darbo vietas neretai užima darbuotojai, kurie atvyksta iš įsisteigusios įmonės padalinių. Tai dažniausiai pasireškia per tiesiogines užsienio investicijas, tarptautinę prekybą, technologijų vystymąsi, o tai skatina paklausesnė kvalifikuotai darbo jėgai augimą, paliekant mažiau išsilavinusius darbuotojus, besivystančias valstybes užnugaryje.

Literatūra

- Bhorat H.; Lundall P. 2004. Employment and labour market effects of globalization: Selected issues for policy management [interaktyvus], [žiūrėta 2017 m. lapkričio 28 d.]. Prieiga per internetą: http://ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_elm/documents/publication/wcms_114330.pdf
- Eštok G., Bzdilová R. 2011. Globalization – An Old or a New Phenomenon? In The Scale of Globalization. Think Globally, Act Locally, Change Individually in the 21st Century: 43–48. Ostrava: University of Ostrava, 2011.
- Hale G.; Xu M.; 2016. FDI effects on the labor market of host countries, Federal Reserve Bank of San Francisco Working Paper 2016-25 [interaktyvus], [žiūrėta 2017 m. lapkričio 28 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.frbsf.org/economic-research/files/wp2016-25.pdf>
- Herzer D.; Nunnenkamp P.; 2011. FDI and Income Inequality: Evidence from Europe, Kiel Working Paper No. 1675 [interaktyvus], [žiūrėta 2017 m. lapkričio 28 d.]. Prieiga per internetą: https://www.ifw-members.ifw-kiel.de/publications/fdi-and-income-inequality-evidence-from-europe/kwp_1675.pdf
- Global Economic Symposium. 2013. Proposal - Improving income inequality to facilitate growth [interaktyvus], [žiūrėta 2017 m. gruodžio 3 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.global-economic-symposium.org/knowledgebase/trade-poverty-and-inequality/proposals/improving-income-inequality-to-facilitate-growth>
- International Monetary Fund Research Dept. 2007. World Economic Outlook: Globalization and Inequality, 1981–84: Occasional paper/International Monetary Fund ISSN 0251-6365.

- Yusof A. S. 2010. Globalization and the Malaysian Labour Market: An Empirical Investigation, *Journal of Economic Cooperation and Development*, 31(1): 17-40.
- Keiko I.; Tanaka A. 2013. Expansion of Overseas Production and the Impact on Employment in Domestic Supporting Industries: An Empirical Analysis Based on Buyer – Supplier Transaction Relationships, ERIA Research Project Report 2012, No. 4 [interaktyvus], [žiūrėta 2017 m. lapkričio 19 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.eria.org/RPR-FY2012-04.pdf>
- Lee E.; Vivarelli M. 2006. The Social Impact of Globalization in the Developing Countries, Discussion Paper No. 1925.
- Mihaylova S. 2015. Foreign direct investment and income inequality in Central and Eastern Europe, *Theoretical and Applied Economics* 22(2(603)):23-42.
- Mohamed G.; Motinga D. 2002. The Impact of Globalization on the Labour Market: The Case of Namibia. Namibian Economic Policy Research Unit, 2002 Annual Forum at Glenburn Lodge, Muldersdrift.
- Scarpetta, S. et al. 2010. Rising Youth Unemployment During The Crisis: How to Prevent Negative Long-term Consequences on a Generation? OECD Social, Employment and Migration Working Papers, No. 106, OECD Publishing, Paris [interaktyvus], [žiūrėta 2017 m. lapkričio 27 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/5kmh79zb2mmv-en.pdf?expires=1512309266&id=id&accname=guest&checksum=C2AF90F2872AC91BF9727540FD68E544>
- OECD 2017. OECD Employment Outlook 2017 [interaktyvus], [žiūrėta 2017 m. lapkričio 19 d.]. Prieiga per internetą: http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/employment/oecd-employment-outlook-2017_empl_outlook-2017-en#page3
- Onaran Ö. 2008. The effects of Globalization on employment, wages and the wage share in Austria [interaktyvus], [žiūrėta 2017 m. lapkričio 19 d.]. Prieiga per internetą: https://media.arbeiterkammer.at/wien/PDF/studien/The_Effects_of_Globalization_on_Employment.pdf
- Quist-Adade C. 2016. From the Local to the Global: Theories and Key Issues in Global Justice. Springer. 360 p.
- United Nations. 2013. The impact of trade on employment and poverty reduction, Trade and Development Commission, Fifth session Geneva, 17–21 June 2013 [interaktyvus], [žiūrėta 2017 m. lapkričio 28 d.]. Prieiga per internetą: http://unctad.org/meetings/en/SessionalDocuments/cid29_en.pdf
- Velde D. 2004. Foreign Direct Investment, Income Inequality and Poverty: Experiences and policy implications [interaktyvus], [žiūrėta 2017 m. lapkričio 28 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/odi-assets/publications-opinion-files/7987.pdf>
- WTO. 2017. Trade, technology and jobs, World trade report 2017 [interaktyvus], [žiūrėta 2017 m. lapkričio 28 d.]. Prieiga per internetą: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/wtr17-0_e.pdf
- Zhang T. 2017. Global Economic Challenges and Opportunities, Speech to the 59th Annual Meeting of the National Association for Business Economics [interaktyvus], [žiūrėta 2017 m. lapkričio 27 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.imf.org/en/News/Articles/2017/09/25/sp092517-global-economic-challenges-and-opportunities>

THE EFFECT OF GLOBALIZATION ON LABOUR MARKET

Modesta LUKŠAITĖ, Mindaugas BUTKUS

Santrauka

Globalization affects many processes in the world. Economic globalization has impact on labour market which may show its effect differently in every country. Developing countries, lower qualified labour force contradict income inequality, low wages, and exclusion problems. By affecting labour market in different ways economic globalization adds to the solutions of these problems or their deterioration. The object of the research is the effect of globalization on labour market. The aim of the paper – theoretically reveal the channels in which globalization affects labour market. Research reveals the concept of globalization, how it concerns the modern economic problems; the channels of globalization impact were identified in accordance to previous researches; positive and negative consequences of globalization impact on labour force were notified. The methods applied in the paper: literature analysis, generalization.

Keywords: globalization, labour market, unemployment, employment, income inequality.